

LBRIS

We know
books

Expansiunea islamului

De la Mahomed
la sfârșitul
Reconquistei

MARIA AYGUADÉ

LITERA
București

CUPRINS

INTRODUCERE	6
MAHOMED ȘI CALIFATUL RASHIDUN <i>610–661</i>	13
CALIFATUL OMEIAD AL DAMASCULUI <i>661–750</i>	39
CALIFATUL ABBASID AL BAGDADULUI <i>750–1258</i>	61
AL-ANDALUS <i>711–1492</i>	101
ANEXE	131

1

MAHOMED
ȘI CALIFATUL RASHIDUN

610–661

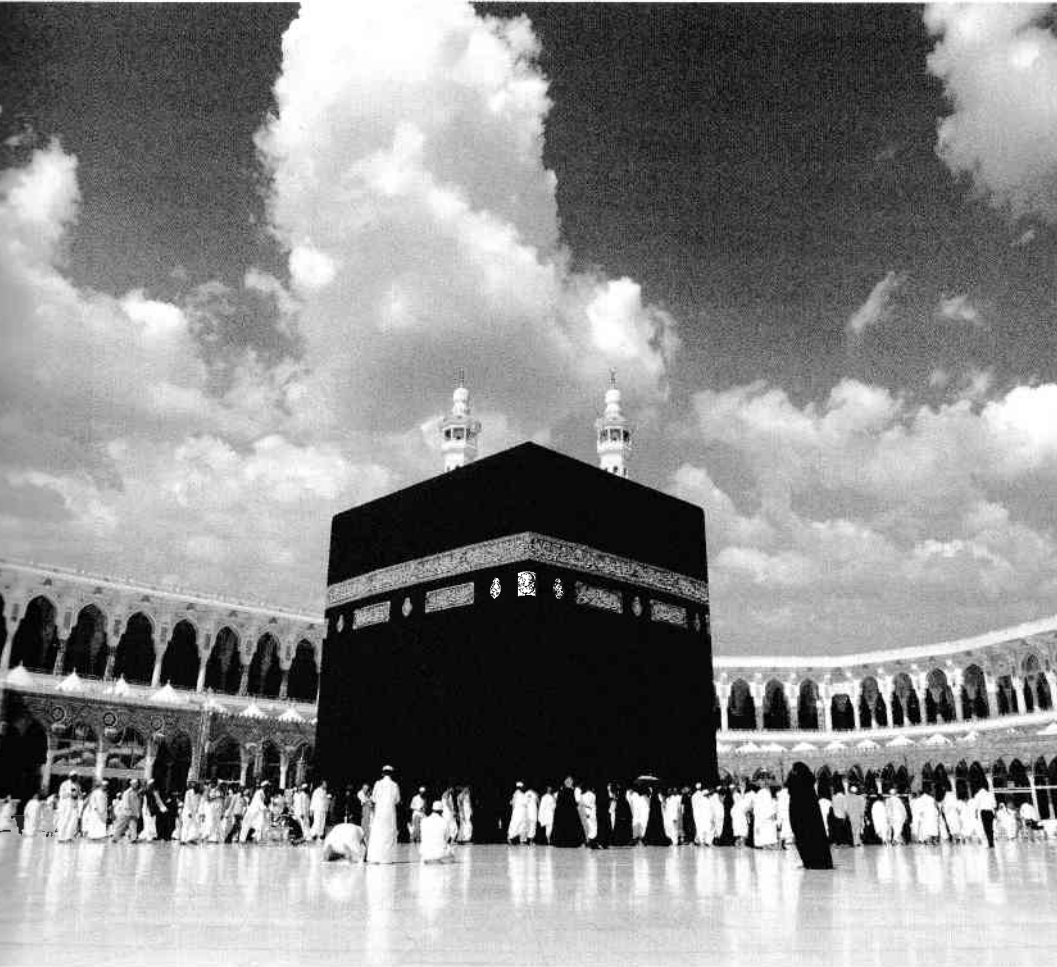
Poziționată strategic între Africa, Asia și părțile sudice ale Europei, la începuturile secolului al VII-lea, Peninsula Arabiei era locuită de triburi nomade sau seminomade care, grație deșertului deloc ospitalier care le adăpostea, trăiseră izolate și protejate de conflictele dintre marile imperii ale epocii: Imperiul Roman de Răsărit, Imperiul Persan Sassanid și khaganatul gokturcilor.

Problemele comerciale ale Constantinopolului au generat imediat schimbări mari în regiune. Bizanțul și-a văzut compromise rutele comerciale care uneau Orientul cu Occidentul. La nord-est, „Turcii Albaștri“ (*göktürk*) controlau stepele răsăritene, în timp ce, la sud-est, perșii îi împiedicau pe bizantini să ajungă în Asia atât pe uscat, cât și pe mare, prin Golful Persic. În acest context, capitala Imperiului Roman căuta o rută sigură pentru caravanele sale. Marea nu mai reprezenta o opțiune bună: nu doar că Golful Persic devenise inutil în acest scop, ci și Marea Roșie se transformase într-o zonă de mare instabilitate, din cauza confruntărilor dintre etiopieni (creștini) și yemeniți (iudaizați). Astfel, Siria și Arabia au părut a fi, în ochii bizantinilor, cele mai bune rute alternative de tranzit. Acest fapt nu

înseamnă că, începând cu acea perioadă, caravanele ar fi dispărut de pe ruta din centrul Asiei și ar fi migrat în masă spre oazele din Hejaz. Nicidecum. Pur și simplu, nesiguranța unora dintre drumurile tradiționale a stimulat căutarea unor rute secundare și, în consecință, a reanimat viața comercială a triburilor din sudul și din estul Arabiei. Toate acestea au avut un impact considerabil asupra organizării socio-culturale și economice a peninsulei.

Principalul nod de caravane și centru religios al Peninsulei Arabiei în secolul al VII-lea era orașul Mecca. Proximitatea sa față de Marea Roșie îl transforma într-un punct de tranzit comun pentru caravanele comerciale care mergeau din Egipt în India, motiv pentru care principalele triburi din zonă desfășurau activități legate de transport. Protecția orașului Mecca era asigurată de cel mai puternic trib din zonă, Quraysh. La fel ca restul clanurilor arabe, membrii tribului Quraysh duceau o viață bazată pe tradiție, punând accent pe onoare, pe libertate individuală, pe solidaritate între membrii clanului și pe virilitate. Ei erau adepții unei religii păgâne și politeiste aparte și aveau privilegiul de a administra și de a proteja marele sanctuar al regiunii, Kaaba („cubul“), care fusese, conform tradiției, prima casă a lui Ismael, fiul lui Avraam, și care adăpostea și restul idolilor clanurilor și triburilor. Tribul Quraysh și-a ales ca protector pe unul dintre zeii reprezentați de acești idoli: Allah.

În acest context socio-politic, în 569 s-a născut Muhammad ibn Abdallah – pe care occidentalii îl cunosc drept Mahomed –, membru al influentei familii Quraysh. Orfan de ambii părinți, a fost crescut de bunic și încă de mic a călătorit cu tot felul de caravane comerciale. La 25 de ani s-a căsătorit cu o văduvă bogată, cu multă

Sanctuarul Kaaba se află la Mecca, în curtea Masjid al-Haram.

inițiativă și cu o personalitate puternică, însă nu și-a abandonat afacerile. Tradiția spune că Mahomed obișnuia să se retragă să mediteze în zona stâncoasă din apropierea Meccăi, în timpul Ramadanului (a noua lună din calendarul arab).

Revelația

În timpul Ramadanului din anul 610, Mahomed, devenit acum un negustor bogat în vârstă de 40 de ani, membru important al comunității Quraysh (căreia se pare că-i fusese încredințată administrarea reconstruirii Kaabei), a simțit nevoia, după cum îi era obiceiul, să lase în urmă forfota orașului în căutarea liniștii. S-a retras la mai puțin de cinci kilometri în afara localității și s-a refugiat în peștera Hira, pe muntele care va purta numele de Jabal al-Nur („Muntele Iluminării“). În timp ce medita, a devenit conștient de povara unei prezențe puternice, iar apoi a simțit primele cuvinte ale unei noi revelații divine ieșind de pe buzele lui. Allah (Dumnezeu) își trimitea vocea profetului său, Mahomed, prin Jibril, arhanghelul Gavriil, care, în Noul Testament, este cel care aduce Buna Vestire lui Zaharia și Fecioarei Maria, și care apare și în Vechiul Testament.

Din acel moment, experiențele extatice s-au repetat frecvent. În primii doi ani, Mahomed i-a împărtășit revelațiile sale doar soției, Khadija, și vărului ei, Waraqa ibn Nawfal, care era creștin. Amândoi erau profund convinși că lucrurile pe care le povestea Mahomed proveneau de la Dumnezeu, așa că, atunci când negustorul a început să predice, în anul 612, Khadija și Waraqa au devenit primii adepți ai noii credințe.

Mesajul propovăduit de Mahomed era simplu: el a oferit arabilor credința într-un unic zeu; aceștia, datorită contactului lor cu evreii și cu creștinii, erau familiarizați cu idei precum Creația Divină sau Judecata de Apoi. Mesajul său s-a concentrat pe ideile de dreptate și de caritate, fără noi adăugiri; a subliniat doar necesitatea de a împărți

Miniatură iraniană din secolul al XIX-lea, care-l înfățișează pe Mahomed (cu fața descoperită, ceva neobișnuit) primind revelația de la arhanghelul Jibril (Gavriil)

bogațiile și de a-i trata cu respect pe cei slabi și vulnerabili. În plus, a condamnat căsătoriile între rude foarte apropiate și uciderea fetelor nou-născute, practici comune în lumea arabă preislamică, lume care se baza pe protecția sistemului de clanuri. Toate acestea i-au adus adepți în special din rândul celor mai sărace clanuri și printre femei, în timp ce elita Quraysh n-a mai privit cu ochi buni criticile sale la adresa mândriei tribale și a violenței, două dintre cele mai importante exponente ale culturii lor. Fără îndoială, doar două lucruri l-au protejat de persecuție și de răzbunare: pe de o parte, vechiul cod moral de trib al solidarității și, pe de altă parte, sprijinul unchiului său, Abu Talib, liderul respectatului clan Quraysh, care s-a erijat în apărător al adepților lui Mahomed, deși nu a îmbrățișat niciodată credința islamică.

Cu toate acestea, pe lângă fascinația exercitată asupra celor mai dezavantajați, predicile lui Mahomed au convins și personaje influente din Mecca, printre care pe Ali ibn Abi Talib, văr, protejat și giner al Profetului; pe prietenul său Abu Bakr, un membru bogat și influent al tribului Quraysh; sau pe negustorul Uthman ibn Affan. Ei aveau să devină cei trei dintre primii patru califi (din arabă, *jalifa*,

„reprezentant“) care vor conduce comunitatea musulmană după moartea lui Mahomed. Cel care a completat grupul a fost Umar ibn al-Khattab – paradoxal, unul dintre cei mai fermi oponenți ai islamului din cadrul clanului Quraysh în primii săi ani.

În scurt timp, presiunea exercitată de detractorii islamului asupra lui Mahomed și a adepților săi a dat naștere unor manifestări de violență extremă. Adepții au fost jigniți, negustorii au fost boicotați, iar sclavii, care s-au simțit rapid seduși de condamnarea islamică a privării pe viață de libertate, au fost hărțuiți în mod special. Unele clanuri au interzis chiar căsătoria și comerțul cu musulmanii, ceea ce a condamnat familia Profetului la sărăcie. Principalii săi detractori au fost liderii unor clanuri puternice din Mecca, precum Abu Jahl, care a ajuns să ordone asasinarea lui Mahomed, sau Sakhr Ibn Harb, mai cunoscut sub numele de Abu Sufyan, care mai târziu avea să îmbrățișeze islamul. Mahomed se prezenta încă de pe acum tuturor pelerinilor care veneau la Kaaba drept Profetul ales de Allah, singurul Dumnezeu adevărat. Confruntate cu această situație și cu fluxul de convertiri pe care le-a generat mesajul său, autoritățile orașului s-au temut să nu piardă controlul asupra templului și asupra beneficiilor economice aduse de pelerinaje.

Când unchiul și protectorul său Abu Talib a murit, Mahomed n-a avut de ales decât să fugă. În 613 sau 615 și-a îndemnat primii adepți, în special femeile și copiii, să caute refugiu în Aksum, bogatul regat creștin, faimos pentru comerț, al Etiopiei, cu care Mahomed era în relații bune (se crede că versetele din Coran cu referire la Fecioară și la conceperea lui Iisus ar fi rodul acestei legături). În plus, a început să stabilească relații cu așa-numiții *hanif* – bărbați care se declarau

monoteiști sub imperiul momentului – și cu unele clanuri arabe din Yathrib – viitoarea Medina –, o importantă așezare agricolă situată la aproximativ 340 de kilometri nord de Mecca.

Hegira

În timpul *hajj*, pelerinajul (hagialâc) la Mecca, în anul 620, trimișii din Yathrib s-au întâlnit cu Mahomed, s-au convertit la islam și au făcut o promisiune: să nu poarte război între ei și să se apere de inamicul comun. Această din urmă prevedere se explică și prin violența extremă din Yathrib: actele de răzbunare legitimate de justiția tribală erau la ordinea zilei, de vreme ce triburile deveniseră sedentare, iar provocatorii care proferau insulte ancestrale erau peste tot. Aveau nevoie să formeze o comunitate pașnică, altfel s-ar fi autodistrus. În plus, unele triburi erau evreiești la origine sau prin convertire, de aceea locuitorii enclavei erau de multă vreme familiarizați cu ideile monoteiste.

Astfel, familiile musulmane și Mahomed însuși au început o călătorie ca un fel de exil voluntar și de rupere de tradiție, în anul 622, către Yathrib, care este cunoscută sub numele de Hegira (*hijra*). Ea va determina și începutul erei islamice: în calendarul său, anul 1 este marcat de Hegira. În plus, acest act definește islamul ca o religie a exilului: abandonarea completă a tuturor posesiunilor și bunurilor (în sens figurat) pentru a depinde exclusiv de voia Domnului.

Yathrib avea să devină cunoscut sub numele de *al-Madinah* (Medina de astăzi), când a ajuns prima capitală a viitorului Imperiu Islamic, totodată orașul-model al societății musulmane perfecte. Pelerinii au fost primiți de localnici, care s-au convertit rapid la islam și au format

MARI PERSONALITĂȚI

Khadija și soțiile lui Mahomed

Khadija și Mahomed, ambii aparținând tribului arab Quraysh din Mecca, au încheiat o căsătorie monogamă în jurul anului 595. Era o alianță între o negustoreasă bogată, de două ori văduvă, și un tânăr orfan din clanul Banu Hashim, ai cărui membri erau dedicați protejării pelerinilor la Kaaba. Și, deși hașemiții aparțineau nobilimii arabe, Mahomed nu avea mijloacele pentru a întreține o soție, așa că, în contrast cu tradiția tribală, ea a fost cea care i-a adus bogăție și renume. Khadija, negustoreasă iscusită, moștenise afacerile de la tatăl ei și de la primii doi soți

și, refuzând să se închidă în casa ei, așa cum îi ceruse tribul, a continuat să se ocupe de caravanele comerciale și după noua alianță matrimonială. Numită „mama musulmanilor”, Khadija a fost prima credincioasă și însoțitoare implicată a Profetului.

Abia la moartea ei, în anul 620, Mahomed a început să se căsătorească cu alte femei. Dintre cele zece soții din haremul Profetului se remarcă Aisha, fiica lui Abu Bakr, o femeie foarte activă în sfera publică și, potrivit bârfelor, geloasă pe devotamentul pe care Mahomed l-a avut toată viața față de Khadija.

prima comunitate sau *umma*. A fost un pact de solidaritate completă, în stil tribal, dar bazat pe adeziunea la divinitatea comună, mai degrabă decât pe legături de sânge. Între timp, la Mecca, tribul Quraysh, profund jignit de ceea ce membrii săi considerau a fi o blasfemie, a jurat că va pune capăt *ummei* lui Mahomed.

După sosirea la Medina, și devenind conștienți de legământul funest al tribului Quraysh, musulmanii s-au transformat în oameni ai armelor și, în lipsa altor resurse, au umplut vistieria cu prada pe care o dobândeau din raidurile asupra caravanelor. De fapt, jaful (*ghazu*) era o practică obișnuită în rândul triburilor arabe pentru a-și suplimenta veniturile.

Umma lui Mahomed a devenit un popor înarmat, care trăia după principiile egalității. Printre primele lucruri pe care Mahomed le-a făcut la Medina a fost construirea unei moschei (din arabă, *masjid*, „loc de venerare“) austere și simple, conform primului ideal islamic: trei pilaștri (trunchiuri) susțin acoperișul și o piatră marchează direcția către Mecca (*qiblah*). Acolo, conducătorii se întâlneau frecvent să se roage și să discute subiecte mondene, și tot acolo avea loc și predica Profetului, care ședea pe o buturugă. Moscheea avea și o curte interioară în care credincioșii se adunau pentru a discuta probleme legate de *umma*. Și, în cele din urmă, în jurul curții au fost construite colibele în care locuiau Mahomed și soțiile lui.

Este important de subliniat că în islam vorbim despre sacru care este indisolubil legat de profan: toată viața este sacră și trebuie integrată în tărâmul divinului. Un termen esențial care explică acest fapt este *tawhid* sau „unicitatea lui Dumnezeu“: îl definește pe Allah ca fiind singurul zeu, fără însoțitori sau egali nici în esență, nici în atribute, și, în același timp, integrează totalitatea vieții într-o comunitate unificată (care, în cele din urmă, oferă ființelor umane indicii despre unitatea lui Dumnezeu). Cu alte cuvinte, oricine trăiește într-o societate și în spații nesegregate poate „vedea“ că Dumnezeu este unul.

Inițial, rugăciunile musulmanilor erau îndreptate către Ierusalim, datorită influenței iudaismului. Mai mult, în Medina, Profetul a adoptat obiceiuri evreiești, precum o sumă de interdicții alimentare și postul timp de o zi din *muharram*, prima lună arabă (practici care vor fi modificate ulterior), și tot aici s-a definit includerea musulmanilor în tradiția lui Avraam.

Potrivit cărții Genezei, Dumnezeu i-a poruncit lui Avraam să plece spre un nou ținut, Pământul Făgăduinței, și i-a prevestit că îl va transforma într-o națiune măreață. Întrucât soția lui, Sarai (devenită ulterior Sara), nu putea avea copii, Avraam a avut un fiu, pe Ismael, cu slujnica egipteană Agar. Până la urmă, Sara a conceput și ea un fiu, căruia i-au dat numele Isaac. Neamul lui Isaac a continuat cu Iacov, care va fi redenumit Israel și va avea doisprezece copii, cele douăsprezece seminții ale lui Israel, adică evreii. Ismael, pe de altă parte, avea să fie alungat în deșert, împreună cu mama sa; dar Dumnezeu a promis că și el va fi părintele unui popor: arabii (numiți anterior ismailiți). Tradiția locală spune că Agar și Ismael s-au stabilit în Mecca, că au fost vizitați de Avraam și că tatăl și fiul au reconstruit Kaaba împreună.

Mahomed se considera un trimis din descendența lui Noe, Avraam, Moise, David, Solomon și Iisus, chemat să transmită universalitatea lui Dumnezeu. În acest fel, revelațiile evreilor și ale creștinilor sunt validate, și islamului îi lipsește voința „evanghelizatoare” în ce privește adeptii celorlalte religii monoteiste. Dar evreii nu împărtășesc această viziune: se consideră poporul ales, și Mahomed este doar un înțelept a cărui sarcină este să transmită în arabă și pentru arabi o religie paralelă cu cea a poporului lui Israel. În ciuda acestei respingeri, islamul a fost puternic influențat de iudaism: ambele credințe căutau